

**SZLÁV KULTÚRÁK, IRODALMAK
ÉS NYELVEK**

TANULMÁNYKÖTET

SZERKESZTETTE
Urkom Aleksander

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2017

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Pomáz Város Önkormányzata
Pomázi Szerb Nemzetiségi Önkormányzat
Terézvárosi Szerb Önkormányzat

SZAKMAI LEKTOROK
Horváth Futó Hargita
Láncz Irén

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-284-924-9

TARTALOM

URKOM ALEKSANDER

Előszó7

CSÁSZÁRI ÉVA

Családnév magyarosítások Répáshután9

DUDÁS ELŐD

Magyar hatás a 16. századi kaj-horvát
helyesírásban19

DUDÁS MÁRIA

Színesen szólnak a magyar és bolgár frazémák.....29

FEDOSZOV OLEG

Szláv jövevényfrazémák Bárdosi Vilmos új szótárában
(magyar-szláv frazeológiai párhuzamok)47

ISTVÁN ANNA

Jozef Ignác Bajza és Faludi Ferenc65

JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA

A mindennapok csapdájában. Egzisztenciális elemek
Karel Čapek és Milan Kundera válogatott
elbeszéléseiben77

KISS SZEMÁN RÓBERT

A nemzeti emblematizmus sajátosságai Kollár *Szlávia*
leányában némely szerb (illír) példa alapján89

LUKÁCS ISTVÁN

Miroslav Krleža és a film.....103

LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA

Küzmics István Újszövetség-fordításának lehetséges magyar mintái113

MENYHÁRT KRISZTINA

A bolgár nemzetiség nyelvi helyzete a demográfiai és nyelvészeti kutatások tükrében.....127

PAVIČIĆ MLADEN

Esterházy Péter *A szív segédigéi* című regényének két, Jože Hradil által készített fordítása145

URKOM ALEKSANDER

Modern technológiák az idegen nyelv
oktatásában163

VIG ISTVÁN

Pünkösöd, barát, mise, ádvent

Megjegyzések a magyar keresztény terminológia néhány szavának eredetével kapcsolatban177

ZSILÁK MÁRIA

Az alföldi szlovákság szerb kapcsolatai189

Esterházy Péter *A szív segédigéi* című regényének két, Jože Hradil által készített fordítása

MLADEN PAVIČIĆ

Prispevek primerja prevoda romana Pétra Esterházyja *A szív segédigéi*, ki sta izšla leta 1989 in 2014, avtor obeh pa je najplodnejši slovenski prevajalec madžarske književnosti Jože Hradil, ki je v elektronskem pismu avtorju prispevka zatrdil, da je drugi prevod popolnoma nov. Primerjava prevodov je pokazala, da je ta trditev nekoliko pretirana, nedvomno pa je prevajalec svoj stari prevod močno popravil. Prispevek navaja tri razloge za razlike med prevodoma. Prvi je priložnost za izboljšavo svojega starega prevoda, ki bi jo najbrž z veseljem izkoristil vsak prevajalec leposlovja. Drugi je prevajalski razvoj Jožeta Hradila, ki je pred tem Esterházyjevim delom prevajal jezikovno tradicionalnejša besedila, pozneje pa je prevedel lepo število jezikovno inovativnih del, zato ni presenetljivo, da je ob ponovnem srečanju s tem romanom našel številne boljše rešitve. Tretji razlog tiči v spremembi odnosa Slovencev do književnosti, ki je vplivala tudi na odnos do prevajanja leposlovja. Po ugotovitvah Irene Novak Popov je imela slovenska književnost pred nastankom samostojne slovenske države vlogo mitične sfere simbolnega urešničevanja zgodovinskih sanj in kompenzacije za politične in ekonomske primanjkljaje, pomembno etično in moralno vlogo, prav tako pa je bila pomembna njena vloga nosilca čistega in pravilnega jezika. Z osamosvojitvijo je bilo njenega poslanstva konec, kar se izraža tudi v njeni večji jezikovni sproščenosti, ki je opazna tudi v prevodih tujega leposlovja v slovenščino. Posledica vsega tega je, da je drugi Hradilov prevod Esterházyjevega romana *A szív segédigéi* bistveno boljši, svobodnejši in bližji izvirniku kot prvi.

A dolgozat Esterházy Péter *A szív segédigéi* című regényének két fordítását hasonlítja össze, amelyek 1989-ben és 2014-ben jelentek meg, mindkettő szerzője a magyar irodalom legtermékenyebb szlovén fordítója, Jože Hradil, aki e cikk szerzőjének elektronikus levélben erősítette meg, hogy a második fordítás teljesen új. A fordítások összevetése megmutatta, hogy ez a kijelentés kissé túlzó, bár kétségtelen, hogy a fordító a régi fordítást alaposan átvizsgálta. A dolgozat három okot sorol fel a két fordítás közötti különbségek magyarázatául. Az első, hogy a fordító megragadta az alkalmat, hogy kijavítsa egy régi fordítását, hiszen nincs olyan fordító, aki ne élne szívesen ezzel a lehetőséggel. A második ok Jože Hradil fordítói fejlődése, aki az Esterházy-mű előtt nyelvtileg hagyományosabb szövegeket fordított, utána azonban szép számmal ültetett át szlovénra nyelvtileg innovatív műveket, ezért nem meglepő,

hogy a regénnyel való újabb találkozáskor számos jobb megoldást talált. A harmadik ok magyarázata abban keresendő, hogy megváltozott a szlovénok viszonyulása az irodalomhoz, ami hatással volt az irodalmi fordításokhoz fűződő viszonyukra is. Irena Novak Popov megállapítása szerint a szlovén állam létrejötte előtt a szlovén irodalom a történelmi álmok szimbolikus beteljesítésének mitikus szférája szerepét töltötte be, valamint kompenzálta a gazdasági és politikai hiányosságokat, jelentős morális háttérrel adott és a tiszta, helyes nyelvhasználat példaként szolgált. A szlovén állam megalakulásával az irodalom elvesztette küldetését, ami nyelvi szinten bizonyos könnyedséget is jelentett, amit a fordításokban is tetten érhetünk. Mindezen okok vezettek ahhoz, hogy Esterházy Péter „A szív segédigéi” című regényének második fordítása lényegesen jobb, az eredetihez közelebb áll, mint az első.

Ključne besede: Péter Esterházy, Jože Hradil, *A szív segédigéi*, Pomožni glagoli srca, prevod, slovenska književnost

Kulcsszavak: Esterházy Péter, Jože Hradil, *A szív segédigéi*, Pomožni glagoli srca, fordítás, szlovén irodalom

Ennek a szövegnek az ötletét egy elektronikus levélből vettem, amelyet Jože Hradil¹ 2014. március 2-án írt nekem:

„Si lahko predstavljaš, kako mi je bilo, ko sem 30 dni povsem na novo prevajal POMOŽNE GLAGOLE in hkrati trpel ... saj je v teh dneh zbolela moja edina sestra ... nenadoma zbolela in umirala in ISTEGA DNE, ko sem oddal zadnjo korekturo, tudi umrla.”²

Esterházy Péter *A szív segédigéi* című regényéről van szó (ESTERHÁZY, 1985), amely először önálló könyvben jelent meg, *Bevezetés a szépirodalomba* alcímmel, majd egy évvel később a *Bevezetés a szépirodalomba* című kötetben (ESTERHÁZY, 1986).

¹ Jože Hradil (1935–2015) szlovén műfordító, szótáríró és író. Fordítói bibliográfiája függetlenül található.

² Magyar fordításban: El tudod képzelni, mit éreztem, amikor harminc nap alatt teljesen újrafordítottam a SZÍV SEGÉDIGÉIT, miközben nagyon szenvedtem... ezekben a napokban megbetegedtem az egyetlen nővérem... hirtelen betegedett meg és kezdett haldokolni, és UGYANAZNAP, amikor leadtam az utolsó korrektúrát, meghalt.

A regény kétszer jelent meg szlovén fordításban, 1989-ben és 2014-ben. Az első fordítás megjelenésének körülményei érdekesek, sokat mondanak a nyolcvanas évekről. 1983 novemberében a *Le Débat* című francia folyóiratban jelent meg Milan Kundera *A megrabolt Nyugat avagy Közép-Európa tragédiája* című esszéje, amely szerint Európa mindig is megosztott volt Róma és Bizánc között. A második világháború után ez a határ több száz kilométerrel nyugatra tolódott. Kundera szerint Közép-Európához főleg azok a területek tartoznak, amelyeket a háború után a Vörös Hadsereg foglalt el. Ezen a területen főleg kis nemzetek élnek, amelyek számára nagyon fontos a kultúra – a huszadik század elején valószínűleg éppen ez a terület volt Európa kulturális központja, szerepe a két világháború között is jelentős volt. Az esszé rövid időn belül számos nyelvre le lett fordítva, magyarra (KUNDERA, 1984a) és szlovénra (KUNDERA, 1984b) már néhány hónappal a megjelenése után. Jellemző ezekre az időkre, hogy magyarul csak szamizdatban jelenhetett meg, szlovénul pedig abban a (legális, államilag támogatott) folyóiratban, amelynek egy későbbi száma a szlovén önállósulás eszmei alapjának tekinthető. Kundera esszéjének fontos szerepe lett a szabadságért küzdő közép-európai értelmiség számára (KRALJ, 2005: 361-364), így Szlovéniában is. Ennek egyik következményeként született meg a Vilenica közép-európai irodalmi fesztivál, amelyet a szlovén írószövetség 1986-ban rendezett meg első alkalommal, és a mai napig létezik. A fesztiválon minden évben egy kiváló közép-európai író kap díjat. Az első díjazott az isztriai születésű, ötvenegy éves Fulvio Tomizza olasz szerző volt, akinek művei a szlovén-olasz határvidéki együttélés fontos témáját dolgozzák fel; a következő díjazott egy szlovén származású osztrák, a negyvenöt éves, akkor már nemzetközileg elismert Peter Handke, aki abban az időben gyakran látogatott Szlovéniába, és műveiben fontos téma a szlovénság is. A harmadik díjazottnak semmi szlovén kötődése nem volt, és csak harmincnégy éves volt. Esterházy Péternek ez volt az első külföldi díja. (Korábban már megkapta a Mikes Kelemen Kör Emlékérmét Hollandiában, de – ahogy a nevéből is lát-

szik – ezt az ottani magyarok ítélik oda.) A fesztivál után minden évben megjelenik a díjazott könyve szlovén fordításban, amelyet a következő fesztiválon mutatnak be. A fordításra rendelkezésre álló idő viszonylag rövid, valószínűleg ez az egyik oka, hogy a szlovén kiadó a nem túl vastag *A szív segédigéi* című regényt választotta. Szlovéniában akkoriban kevés magyar fordító volt, messze a legtermékenyebb és legismertebb pedig Jože Hradil, ezért senki sem csodálkozott, hogy őt bízták meg a feladattal. Ezen kívül Hradil már a kezdetektől a vilenicai fesztivál zsűritagja volt, ő javasolta, hogy Esterházy Péter kapja a díjat. (Ezt az információt Gállos Orsolya műfordítótól, a Vilenica-fesztivál konzultációs testületének tagjától kaptam.) A fordítás egy évvel később jelent meg. Huszonöt évvel később egy másik szlovén kiadó úgy döntött, hogy zsebkönyvként újra kiadja a regényt, és Jože Hradilhoz fordult. Ahogy az elején jeleztem, Hradil nem a régi fordítást küldte el, hanem újra nekiállt a munkának. Hogy miért? Mielőtt erről szólok, szeretnék néhány, a technikára vonatkozó megjegyzést tenni. Az ezerkilencszáznyolcvanas évek végén a személyi számítógépek még ritkaságnak számítottak, Jože Hradil valószínűleg írógépet használt. De ha volt is számítógépe, és a regényt ezzel fordította, nagy a valószínűsége, hogy a régi fájlok elvesztek, vagy nem tudta konvertálni azokat. A 2014-ben megjelent könyvben viszont néhány jellemző szkennelési hibát találtam, pl. 1-es számot nagy I betű helyett: T1 MOJ ŽALUJOČI BRAT, T1 EDINI SIN TE DOBRE ŽENSKÉ, POČIVAJOČE V TEJLE KRSTI, T1 EDINI VEŠ, KOLIKO NAM POMENI MATERINSKA TOLAŽBA. (ESTERHÁZY, 2014: oldalszám nélkül). Ez arra mutat, hogy a fordító a levélben kicsit túlzott, és nem fordította teljesen újra a könyvet, hanem inkább igyekezett alaposan kijavítani a régi fordítását.

Ennek három okát látom:

1. Ki ne javítaná ki a saját régi fordítását?
2. Jože Hradil fordítói fejlődése.
3. A szlovén szépirodalom (és műfordítás) fejlődése.

1. Mindenki, aki fordított már szépirodalmat, tudja, mire gondolok. Amikor a fordító egy idő után képes saját fordítását friss szemmel olvasni, azonnal észreveszi, mit lehetne javítani rajta, szeretne igazítani a szövegén, de gyakran ezt már nem teheti meg. Ebben az esetben Jože Hradil ezzel a lehetőséggel élhetett.³

2. Jože Hradil fordítói bibliográfiájából kiderül, hogy Esterházy regénye az első olyan fordítása volt, amely nyelvileg erősen innovatív szöveg. Korábban elsősorban hagyományosabb prózát (Jókai Mórt, Gárdonyi Gézát, Kolozsvári Grandpierre Emilt, Láng Györgyöt), színházi műveket (Örkény Istvánt, Molnár Ferencet) fordított, és kiváló versfordítóknak (Kajetan Kovič, Weöres Sándor, Pór Judit, Tandori Dezső) készített nyersfordításokat a magyar (Petőfi Sándor, Ady Endre, Radnóti Miklós, Weöres Sándor) és a szlovén (Dragotin Kette, Josip Murn, Ivan Cankar, Oton Župančič, Srečko Kosovel) lírából. *A szív segédigéi* megjelenése után számos mai, nyelvileg összetett irodalmi művet fordított (Nádas Péter, Márai Sándor, Kertész Imre, Dragomán György), ezeknek köszönhetően fordítói készsége fejlődött.

3. Irena Novak Popov szlovén irodalomtörténész nagyon szépen határozta meg, hogyan hatott a szlovén irodalomra az önálló szlovén állam létrejötte:

„Az irodalom, főleg a költészet a saját állammal nem rendelkező, kis szlovén nemzet tudatában kiváltságos helyet foglalt el – a történelmi álmok szimbolikus megvalósításának mitikus terepét és a politikai, gazdasági hiányosságok kompenzációját jelentette. A szlovén állami függetlenség kivívásáig a költő a tiszta, romlatlan nyelv letéteményese, próféta, megváltó, a közösség szócsöve, erkölcsi tudat és morális tekintély volt egy személyben. Az önálló Szlovénia létrejöttével az irodalom nálunk is a társadalom figyelmének periferiájára szorult, az alkotók pedig elsősorban irodalmi kérdéseknek szentelik figyelmüket” (NOVAK POPOV, 2006: 9).

³ Valahol ennek egy szélsőséges megjelenéséről olvastam: "Édesapám, vélhetően, édesapám volt az, aki kabátja alatt a festőpalettával visszament a műzeumba, visszaosont, hogy az ott függő képeit kijavítsa, de legalábbis javításokat eszközöljön rajtuk." (ESTERHÁZY, 2000a: 9)

A meghatározás pontos és lényegre törő, de hozzá kell tenni, hogy természetesen voltak kivételek, például a hetvenes években számos fiatal szlovén író és költő nyelvi játéknak tekintette a művészetet. (Marko Švabić, Milan Jesih, Emil Filipčič, sőt, a később jellegzetesen társadalomkritikus Drago Jančar is ebben az időben 35° címmel nyelvi játékokra alapuló regényt írt.) Az igazsághoz tartozik, hogy ezekben a művekben is gyakran érezhető a társadalomkritika, igaz, gyakran paródia formájában – ennek egy példája Milan Jesih *Az igazság keserű gyümölcsei a Szlovén irodalmi antológiában* található részlete (PAVIČIĆ, 2010: 158–169), amelyben a jövőbeli szabad Krajnai Fejedelemség iskolájában a gyerekek a kommunista elnyomásról tanulnak.

A szlovén szépirodalom fejlődése a fordítói munkára is hatott – ritka az olyan jelenség, hogy egy merész nyelvi újítás először egy fordításban jelenjen meg, és nem eredeti szépirodalmi szövegben. Szlovéniában példa erre Raymond Queneau *Zazie dans le métro* című regényének Aleš Berger által *Cica v metroju* címmel közölt fordítása (1978), amelyben nem az irodalmi nyelvet, hanem a hétköznapi köznyelvet használta.

Ami az irodalmi művek nyelvi szintjét illeti, ezen a helyen csak Andrej Skubic *Fužinski bluz* és Goran Vojnović *Čefurji raus!* című regényeit szeretném említeni, amelyek szlovén és szerbhorvát nyelvutód nyelveken vannak megírva.

Mielőtt megnézzük, milyen különbségeket fedezhetünk fel a két fordításban, még néhány szó arról, hogy Szlovéniában ki gondolja a fordított szövegeket. A könyvben megjelent szöveg nem feltétlenül olyan, amelyet a fordító szeretett volna. Ha magyar szemmel nézzük a szlovén könyvkiadói szövegszerkesztést, meg kell említenünk, hogy a kontrollszerkesztés Szlovéniában sohasem létezett; a kiadók általában nem bíztak meg senkit azzal, hogy egybevesse a fordítást az eredeti szöveggel. A szerkesztő nem feltétlenül foglalkozik sokat a szöveggel. (Az egyik szlovén szerkesztő néhány évvel ezelőtt panaszkodott arról, hogy régen a szövegekkel foglalkozott, most viszont pénzszerzéssel, főleg pályázatírással

van elfoglalva.) Ebből a szempontból a rendszerváltás előtt volt a legjobb a helyzet, hiszen akkor az irodalom (és a kultúra egésze) kiemelt fontosságú társadalmi tevékenységnek számított. A szlovén könyvkiadásban a szöveggel ténylegesen foglalkozik az ún. „lektor” – a kiadónál alkalmazásban álló vagy külső munkatárs, aki rendelkezik szlovén szakos diplomával, ám sajnos nem feltétlenül tudja, mi a különbség a szépirodalmi és például a publicisztikai vagy ismeretterjesztő szöveg között.

Most nézzük meg a két fordítás közti különbségeket. *A szív segédigéi* című regény a halálról és a gyászról szól, ezért a számozatlan oldalakat gyászkeret szegélyezi. Az oldalak felső részén a „főszöveg” áll, alul pedig nagybetűkkel „torz és direkt idézetek, önértelmező főszöveg-folytatások stb.” (CSÓKÁS, 1986: 119) képezik a „mellékszöveget”. A regény első részében az elbeszélő a fiú, akinek éppen meghalt az édesanyja, a második részben pedig az édesanya gyászolja a fiát. A regény utolsó oldalain megint a fiú az elbeszélő, aki leír néhány, az édesanya halálát megelőző eseményt. Egészen az elején, a gyászkeretes oldalak előtt az Előszó áll. A következő mondatlal kezdődik:

„A manapság írt történetek mind nagyon szépek, jelentősek, mélyek és hasznosak, temperamentumosak vagy higgadtak. Csak bevezetésük nincs. Ezért határoztam el, hogy ezt a történetet úgy írom meg: igényeljen bevezetést.” (ESTERHÁZY, 1985: o. n.)

Az első fordításban (amelyben az oldalak alján – az eredetitől eltérően – oldalszámok állnak) a fordító megtartotta az eredeti sorrendet:

„Dandanes napisane zgodbe so vse zelo lepe, pomembne, globokoumne in koristne, temperamentne ali umirjene. Samo da uvodov nimajo. Zato sem se odločil, da bom tole zgodbo takole napisal: mora imeti uvod.” (ESTERHÁZY, 1989: 7)

A második fordítás (amelyben nincsenek oldalszámok) szabadabb:

„Zgodbe, ki jih piše današnji čas, so vse zelo lepe, pomembne, globokoumne in koristne, temperamentne so ali pa umirjene. Samo uvodov nimajo. Zato sem se odločil, da bom tole zgodbo napisal tako, da bo sama terjala uvod.” (ESTERHÁZY, 2014: o. n.)

A „Dandanes napisane zgodbe” szó szerinti fordítás helyett itt ezt olvassuk: „Zgodbe, ki jih piše današnji čas” – „történetek, amelyeket a jelen ír”, ami szlovénul sokkal hangzatosabb, és lényegében megfelel az eredetinek is. Jelentős különbség van a bekezdés végén: „...da bom tole zgodbo takole napisal: mora imeti uvod” („bevezetésnek kell lennie”) sokkal merevebb megoldás, mint az új: „da bom tole zgodbo napisal tako, da bo sama terjala uvod”, ami lényegesen pontosabb az eredetivel összevetve, és jobban is hangzik szlovénül.

Nézzük a következő bekezdést:

„Majdnem két hete már, hogy az anyám meghalt, munkához kell látnom, mielőtt a temetéskor roppant heves kényszer, az írák-róla vissza nem változik azzá a bárgyú szótlansággá, amellyel a halál hírére reagáltam.” (ESTERHÁZY, 1985: o. n.)

Az első fordítása:

„Minila sta skoraj dva tedna, odkar je moja mati umrla in lotiti se bom moral dela, preden se ob pogrebu še silno goreča potreba, da bi pisal o njej, ne sprevrže nazaj v tisto bebasto molčečnost, s kakršno sem se odzval na sporočilo o smrti.” (ESTERHÁZY, 1989: 7)

A második fordítása:

„Minila sta že skoraj dva tedna, odkar je moja mati umrla, zato se moram lotiti dela, brž, in to tako, da se kaka zagnana priganjalka – češ da moram o tem pisati – ne bo spremenila nazaj v tisto slaboumno molčečnost, s kakršno sem reagiral, ko sem zvedel za novico o smrti.” (ESTERHÁZY, 2014: o. n.)

Az első megoldás szó szerint közelebb áll az eredetihez, a második megint jóval szabadabb és stilisztikailag jobb. Az eredeti szövegben az *írák-róla* szóösszetétel, jellemző Esterházy-fé-

le invenció, élénkséget hordoz, és ezt az élénkséget a fordító a hozzá tartozó *brž* határozószóval (amely kifejezi, hogy valaminek halogatás nélkül, rövid időn belül kell megtörténnie – BAJEC, 1970: 220) érte el. A *silno goreča potreba* szó szerint közelebb áll a *roppant heves kényszerhez* (bár a *potreba* inkább *szükséget* jelent, mint *kényszert*), de a *zagnana priganjalka* jobban hangzik (zagnan – törekvő, lelkes, priganjalec – terelő, hajtó), és eredetibb, az eredetiség pedig Esterházy stílusának egyik alapvető jellegzetessége.

Az új fordításban a fordító néha csak kijavította a hibákat. Nézzünk meg a regény második részéből egy oldal „főszöveget”, megint először eredetiben, aztán a két fordításban. A megváltozott szövegrészeket nem kurziváltuk:

Gyászollak! Fekete harisnyát hordok, fekete nagy kalapot és a randa fekete kosztümmöt. Gyászomban öregasszony leszek, ez az áldozatom, ne hidd, hogy kevés. Gyászollak, ha akarod, ha nem. Mégsem vagyok akárki, ha ekkora bánatom van. Bajban vagyok, így vigasztalom magam, és lesem az arcom a tükrömben: ahogy váratlanul felbukkan, mint egy testes madár! Előjogokat akarok magamnak, tessék engem tisztelni, halottam van! – Azt hiszem, mindig szívesen gondoltál arra, hogy nem voltam „jó anyád”.

Tegnap elfelejtettem enni. Este kimerészkedtem, este, mintha háború volna... Fölmentem Ágneshez. Szó nélkül öleltük át egymást. Sírtam. A bordáimon érzem a melegét... Drága Ágnes, örökké tudtalak volna így tartani, örökké a karodban lettem volna.

Az Idő fehér, fáradt szép asszony. Lábaik selyem rakottszoknyája alá húzza. Mozdulatlan arcán keserű fintor. Valami megtörtént már, tehát elmúlt. Ez azonban nem biztos. A jobbik szereposztásban Edith Clever játssza. Ha férfi volna, pálinkabúzósen zokogna. Ül erősen. – Egyedül vagyok, fiam. Aki egyedül van, az öreg. De én akkor se vagyok öreg!!!

Látod, nyitott vagyok, mint egy seb, nyüzszítek, vinnyogok. Annyira lágy, hogy minden pillanatban szerelmes tudnék lenni. Nem valami gusztu látvány. Silány anyagból vagyok, kicsikém... Az elesés! mely ott a gyöngesség és a bűn közt húzóódó határon, ahol az ártatlanság helyet cserél a bűnnel. Jele sincs. – Reggel félálomban ráfordultam az összegyűrt paplanra, combommal szorítottam. Sírj!, akarnám, vagyis: szökjék könny a szemedbe...

Ágnesnél, úgy állva, megettem egy fél sült csirkét. Jól átsütötte, és a ropogós piros-barna bőr finoman ragacsos volt, még a lépcsőházban is szopogattam az ujjam; nem is mertem az arcomhoz érni, pedig a sós könnyek csípték a bőröm.

Nem vagyok szomorú. Vidám se. Nincs kedvem. Csak a fájdalom maradt; mégis. Mindig ugyanaz a fájdalom, mindig ugyanaz a félelem... és így sose könnyebb, sose nehezebb. Minden egyre rosszabb. (ESTERHÁZY, 1985: o. n.)

Az első fordítás:

Žalujem za tabo! Črne nogavice nosim, velik črn klobuk in grd kostim. V žalni obleki bom starka, to je moja žrtev, ne misli, da je malo. Žalujem za tabo, če hočeš ali ne. A vendarle nisem kdorsibodi, ko imam tolikšno žalost. V težavah sem, takole se tolažim in pogledujem svoj obraz v ogledalu: ko se nepričakovano prikaže kot kak čokat ptič! Privilegije hočem zase, izvolite me spoštovati, mrliča imam! – Mislim, vedno si rad mislil na to, da ti nisem bila »dobra mati.« Včeraj sem pozabila jesti. Na večer sem si upala vén, zvečer, ko da je vojna ... Odšla sem gor k Ágnes. Brez besed sva se objeli. Jokala sem. Na rebrih čutim njeno toploto ... Draga Ágnes, za vse čase bi te znala tako držati, za vse čase bi bila med tvojimi rokami.

Čas je bela, utrujena lepa ženska. Noge zvleče pod svileno plisirano krilo. Na njenem negibnem obrazu grenka zmrda. Nekaj se je že zgodilo, torej je minilo. Vendar to ni zagotovo. V boljši zasedbi je dobila vlogo Edith Clever. Če bi bila moški, bi žganjesmrdeče stokala. Trdno sedi. – Sama sem, sinko. Kdor je sam, je star. Vendar jaz tudi tedaj nisem stara!!!

Vidiš, odprta sem kot rana, zavijam, renčim. Tako mehka, da bi se vsak trenutek znala zaljubiti. Nič kaj slasten prizor. Iz malovredne snovi sem, dragec moj mali ... Padec! ki se vleče tam na meji med slabostjo in grehom, kjer nedolžnost in greh zamenjata mesti. Brez sledu. – zjutraj sem se v polsnu obrnila na zmečkano odejo, z bedri sem jo stiskala. Joči!, želela bi, oziroma: zdrknji, solza, v tvoje oči ...

Pri Ágnes sem takole stoje pojedla polovico pečenega piščanca. Dobro ga je prepekla, in hrustljava rdečkasto rjava koža je bila fino lepljiva, tudi na stopnišču sem si oblizovala prste; še dotakniti si nisem upala obraza, pa čeprav so mi slane solze grizle kožo –

Nisem žalostna. Tudi dobre volje nisem. Ni mi do tega. Samo bol je ostala; vendarle. Vedno ena in ista bolečina, vedno eden in isti strah ... in tako ni nikoli laže, nikoli težje. Vse je vse huje. (ESTERHÁZY, 1989: 59–60)

A második fordítás:

Žalujem za tabo! Črne nogavice nosim, velik črn klobuk in grd kostim. V žalni obleki bom starka, to je moja žrtev, ne misli, da je malo. Žalujem za tabo, če ti je prav ali ne. Pa kljub vsemu nisem kdorsibodi, ko pa premorem tolikšno žalost. V težavah sem, tako se tolažim in opazujem svoj obraz v ogledalu: ko se nepričakovano prikaže kot nekakšen čokat ptič! Privilegije hočem zase, spoštujte me torej, mrliča imam! – Mislim, da si vedno rad mislil na to, da nisem bila »tvoja dobra mati.«

Včeraj sem pozabila jesti. Na večer sem si upala ven, zvečer, ko da je vojna ... Odšla sem gor k Ágnes. Brez besed sva se objeli. Jokala sem. Na rebrih čutim njeno toploto ... Draga Ágnes, za vse čase bi te znala tako držati, za vse čase bi bila med tvojimi rokami.

Čas je bela, utrujena lepa ženska. Noge si spravi pod svilen plisirano krilo. Na njenem negibnem obrazu trpka šoba. Nekaj se je že zgodilo, torej je minilo. Vendar to ni zagotovo. V boljši zasedbi je dobila vlogo Edith Clever. Če bi bila moški, bi po žganju smrdeče ihtela. Trdno sedi. – Sama sem, sinko. Kdor je sam, je star. Vendar jaz tudi tako nisem stara!!!

Vidiš, odprta sem kot rana, cvilim, zavijam. Tako zelo je mehko, da bi se vsak trenutek znala zaljubiti. Nič kaj okusen prizor. Iz plehke snovi sem, moj mali dragi ... Padeci!, ki se vleče tam na meji med slabostjo in grehom, kjer nedolžnost in greh zamenjata mesti. Brez sledu. – Zjutraj sem se v polsnu obrnila na zmečkano odejo, jo z bedri stiskala. Joči!, bi hotela oziroma: zdrkni, solza, v tvoje oči ...

Pri Ágnes sem stoje pojedla polovico pečenega piščanca. Dobro ga je prepekla, lepljivo, hrustljivo rdečkasto rjavo kožo sem počasi sesljala s prsta tudi na stopnišču; niti dotakniti si nisem upala obraza, pa naj so mi slane solze grizle kožo.

Nisem žalostna. Pa tudi dobre volje nisem. Ni mi do tega. Samo bolest je ostala; a vendarle. Vedno ena in ista bolest, vedno eden in isti strah ... in tako ni nikoli laže, nikoli težje. Vse je vse huje. (ESTERHÁZY, 2014: o. n.)

Itt a fordító főleg az első fordításban gyengének ítélt helyeket javította. A második fordítás sokkal jobb, mint az első, amely számos helyen merev, sőt, néha szlovéntalan is.

Sajnos Az *Idő fehér, fáradt szép* asszonyt szlovénra nem lehet lefordítani másképp, mint úgy, hogy a čas kifejezés a mondat elején áll, ezért mindenképp nagybetűvel kell írni, így a szlovén olvasó nem tudhatja, hogy a mondatban máshol is nagybetűs volna.

Az *Annyira lágy, hogy minden pillanatban szerelmes tudnék lenni* mondatban a *lágy* kifejezés fordítása egyik esetben sem szerencsés, jobban megfelelné a *šibek* vagy a *nežen*.

Az *újítás vágya* néha nemkívánatos következményekkel járt:

A férfiember búját nem tárja a világnak (ESTERHÁZY, 1985: o. n.) részletet az első fordításban helyesen, bár valamennyire

mereven fordította (*Človek-moški ne razkazuje svoje otožnosti svetu* – ESTERHÁZY, 1989: 7). A második fordításban pedig ahelyett, hogy kijavította volna a *férfiember* (az értelmező szótárban is létező népies kifejezést / JUHÁSZ, 1972: 403/ összekovácsolt kifejezéssel fordította) gyenge fordítását, a *bú* szó helyes fordítása (*otožnost*) helyett teljesen tévesen a *mesenost* ('bujaság' – ESTERHÁZY, 2014: o. n.) szót használta.

Jól tudjuk, hogy a magyar nyelv nem ismeri a nemeket, az indoeurópai nyelvek viszont igen. A szlovén nyelvben múlt és jövő idő, valamint a feltételes mód esetében a melléknévi igenév végződéséből kiderül a nem és a szám. Előfordulhat tehát, hogy a fordítónak el kell döntenie, hogyan fordítsa le a magyar szöveget.

A tárgyalt regény második részében, amelyben az anya a „főszöveg” elbeszélője, az oldalak alján levő nagybetűs „mellékszöveget” Hradil néhány helyen az első fordításban hímnemmel, a másodikban pedig nőnemmel fordította. Valószínűleg úgy gondolta, hogy ezekben az esetekben a „főszöveg” elbeszélője azonos a „mellékszöveg” elbeszélőjével. Megnéztem, hogyan fordították e szövegrészeket más szláv nyelvekre. Mivel a regény eredetijében és a második fordításában nincsenek oldalszámok, itt a szövegek első mondatát idézem, és mindkét fordítás első mondatát; az első fordítás esetében az oldalszámokat is beírtam.

Eredeti szöveg: *Ó, mennyire meg fogok öregedni!* (ESTERHÁZY, 1985: o. n.)

Első fordítás: *Oh, kako se bom postaral!* (ESTERHÁZY, 1989: 79)

Második fordítás: *Oh, kako se bom postarala!* (ESTERHÁZY, 2014: o. n.)

Eredeti szöveg: *Minden jelet el fogok tüntetni, fel fogok számolni.* (ESTERHÁZY, 1985: o. n.)

Első fordítás: *Vse sledove bom zabrisal, odpravil jih bom.* (ESTERHÁZY, 1989: 99)

Második fordítás: *Vse sledove bom zabrisala, odpravila.* (ESTERHÁZY, 2014: o. n.)

A bolgár (ESTERHÁZY, 2000b), cseh (ESTERHÁZY, 2005), lengyel (ESTERHÁZY, 1998), szerb (ESTERHÁZY, 2011) és szlovák (ESTERHÁZY, 2009) fordításból ebben a két esetben nem derül ki, milyen nemű az elbeszélő.

Eredeti szöveg: *Nem igaz, hogy segített rajtam az írás.* (ESTERHÁZY, 1985: o. n.)

Első fordítás: *Ni res, da mi je pisanje pomagalo.* (ESTERHÁZY, 1989: 83)

Második fordítás: *Ni res, da mi je bilo pisanje v pomoč.* (ESTERHÁZY, 2014: o. n.)

A lengyel fordításból a nem nem derül ki, a bolgár, cseh, szlovák és szerb fordító hímnem mellett döntött.

Eredeti szöveg: *Atyámat sokáig nem láttam.* (ESTERHÁZY, 1985: o. n.)

Első fordítás: *Očeta dolgo nisem videl.* (ESTERHÁZY, 1989: 107)

Második fordítás: *Svojega očeta dolgo nisem videla...* (ESTERHÁZY, 2014: o. n.)

Ebben az esetben a bolgár, cseh, lengyel, szlovák és szerb fordító a hímnem mellett döntött.

Összegezve tehát Esterházy Péter *A szív segédigéi* két szlovén fordításának elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy a második fordítás összehasonlíthatatlanul jobb, mint az első, sokkal szabadabb, fesztelenebb, és sok szempontból közelebb áll az eredetihez. Sajnálatos módon azonban benne maradt néhány zavaró hiba, amelyek oka valószínűleg a fordítás keletkezésének körülményeiben rejlik: egyrészt a sietségben, amellyel Jože Hradil a negyedszázaddal azelőtti fordítását átírta, valamint a fordító életének nehéz korszakával magyarázható, amely elvonta figyelmét az igényes szöveg által megkövetelt összpontosítástól.

IRODALOM

- BAJEC Anton et al., 1970: *Slovar slovenskega knjižnega jezika I*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- CSÓKÁS László, 1986: „...kiesve minden szerepből...”. *Új Írás* 1/118–119.
- ESTERHÁZY Péter, 1985: *A szív segédigéi*. Budapest: Magvető.
- –, 1986: *Bevezetés a szépirodalomba*. Budapest: Magvető.
- –, 1989: *Pomožni glagoli srca*. Ford.: Jože Hradil. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- –, 1998: *Czasowniki posilkowe serca*. Ford.: Elżbieta Sobolewska. Izabelin: Świat literacki.
- –, 2000a: *Harmonia Caelestis*. Budapest: Magvető.
- –, 2000b: *Szpomagatelni glagoli na szarceto*. Ford.: Julija Dmitrova. Szofia: Izdatelstvo Otecsestvo.
- –, 2005: *Pomocná slovesa srdce*. Ford.: Dana Gálová. Praha: Dauphin.
- –, 2009: *Pomocné slovesá srdca*. Ford.: Juliana Szolnokiová. Bratislava: Kalligram.
- –, 2011: *Pomoćni glagoli srca*. Ford.: Arpad Vicko. Beograd: Arhipelag.
- –, 2014: *Pomožni glagoli srca*. Ford.: Jože Hradil. Ljubljana: Beletrina.
- JUHÁSZ József et al., 1972: *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KRALJ Lado, 2005: Srednja Evropa in slovenska literatura. *Sodobnost* 4/353–368.
- KUNDERA Milan, 1984a: A megrabolt Nyugat avagy Közép-Európa tragédiája. *Hírmondó* 6-7/4–17.
- –, 1984b: Tragedija Srednje Evrope. *Nova revija* 30/3456–3468.
- NOVAK POPOV Irena, 2006: Sodobna poezija poezija. *Svetovni dnevi slovenske literature*, 20. do 25. november 2006. *Almanah*. 9–12.
- PAVIČIĆ Mladen (szerk.), 2010: *Szlovén irodalmi antológia IV*. Budapest: Balassi Kiadó.

ZÁGOREC-CSUKA Judit, 2015: *A magyar–szlovén és a szlovén–magyar irodalmi kapcsolatok tükröződése a fordításirodalomban*.
Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.

**Függelék: Jože Hradil könyvben megjelent fordításai
időrendi sorrendben⁴**

- 1969 Ljubezen. *Izbor sodobne madžarske proze* (Szerelem – kortárs magyar elbeszélők): Csurka István, Déry Tibor, Fejes Endre, Galambos Lajos, Galgóczy Erzsébet, Hernádi Gyula, Illés Endre, Illyés Gyula, Karinthy Frigyes, Kolozsvári Grandpierre Emil, Lengyel József, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Moldova György, Örkény István, Salamon Pál, Sándor Kálmán, Sántha Ferenc, Sarkadi Imre, Szabó István, Szabó Magda, Szakonyi Károly, Tamási Áron, Thurzó Gábor, Veres Péter. Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1969 Jókai Mór: *Velikaš* (Egy magyar nábob). Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1970 Jókai Mór: *Velikašev sin* (Kárpáthy Zoltán). Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1970 Örkény István: *Totovi. Groteska v dveh delih* (Tóték. Tragikomédia két részben). Murska Sobota: KUD Štefan Kovač.
- 1971 Kolozsvári Grandpierre Emil: *Krisztina* (Dráma félvállról). Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1972 Láng György: *Primavera* (Primavera). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1973 Gárdonyi Géza: *Zvezde nad Egrom* (Egri csillagok). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1973 Petőfi Sándor: *Apostol* (Az apostol). Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1974 Örkény István: *Mačja igra* (Macskajáték). Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.

⁴ Az itt közölt adatok forrása Zágorec-Csuka Judit könyve (ZÁGOREC-CSUKA 2015), valamint a Cobiss.si szlovén bibliográfia, az Országos Széchenyi Könyvtár és az Országos Idegennyelvű Könyvtár katalógusa.

- 1975 Molnár Ferenc: *Liliom* (Liliom). Trst: Slovensko stalno gledališče.
- 1977 Ady Endre: *Kri in zlato* (Vér és arany – válogatott versek). Társfordító: Kajetan Kovič. Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1977 *Madžarska lirika 20. stoletja* (20. századi magyar líra): Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Kassák Lajos, Karinthy Frigyes, Füst Milán, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, József Attila, Zelk Zoltán, Radnóti Miklós, Vas István, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Benjámin László, Csanádi Imre, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Váci Mihály, Nagy László, Simon István, Lator László, Juhász Ferenc, Garai Gábor, Csoóri Sándor, Székely Magda, Tandori Dezső. Társfordító: Kajetan Kovič. Ljubljana: Državna založba Slovenije; Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1978 Oton Župančič: *Te titok-virág* (Válogatott versek). Társfordító: Weöres Sándor. Murska Sobota: Pomurska založba; Novi Sad: Forum Könyvkiadó.
- 1978 Oton Župančič: *Te titok-virág* (Válogatott versek). Társfordító: Weöres Sándor. Murska Sobota: Pomurska založba; Budapest: Európa Könyvkiadó.
- 1978 Oton Župančič: *Ti skrivnostni moj cvet – Te titok-virág* (válogatott versek). Társfordító: Weöres Sándor. Murska Sobota: Pomurska založba; Budapest: Európa Könyvkiadó.
- 1979 Slap – *Zuhatag* (válogatott versek): Dragotin Kette, Josip Murn, Ivan Cankar, Oton Župančič. Társfordító: Weöres Sándor. Ljubljana: Državna založba Slovenije; Budapest: Európa Könyvkiadó.
- 1980 Ady Endre: *Ady* (Válogatott versek). Társfordító: Kajetan Kovič. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 1981 *Sozvočje – Összhang* (szlovéniai magyar és karintiai szlovén költők): Bence Lajos, Szunyogh Sándor, Bati Zsuzsa, Sz. Kanyó Leóna, Varga József; Maja Haderlap, Jožica Čertov, Gustav Januš, Andrej Kokot, Valentin Polanšek, Milka Hartman. Társfordítók: Jože Ternar, Lajos Bence. Murska Sobota: Pomurska založba.

- 1983 Weöres Sándor: *Boben in ples* (Dob és tánc – válogatott versek). Társfordító: Kajetan Kovič. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1984 Radnóti Miklós: *Razglednice* (Razglednicák). Társfordító: Kajetan Kovič. Murska Sobota: Pomurska založba; Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1984 Srečko Kosovel: *Ōsz a karsztokon* (válogatott versek). Társfordítók: Pór Judit, Tandori Dezső, Weöres Sándor. Budapest: Európa.
- 1985 Kardos G. György: *Palestinska trilogija* (Avraham Bogatir hét napja, Hová tűntek a katonák?, A történet vége). Társfordító: Jože Olaj. Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1986 Gárdonyi Géza: *Egerski junaki* (Egri csillagok). Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1989 *Sozvočje – Ōsszhang* (válogatás a muravidéki szlovén és magyar költők verseiből): Varga József, Rozsmán Erzsébet, Báti Zsuzsa, Szúnyogh Sándor, Bence Lajos; Branko Šömen, Igor Jože Olaj, Ernest Ružič, Milan Vincentič, Feri Lainšček, Valerija Perger. Társfordítók: Milan Vincetič, Bence Lajos, Sándor Szúnyogh, Jože Olaj. Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1989 Kertész Ákos: *Vdove. Drama v dveh delih* (Özvegyek). Ljubljana: Mestno gledališče Ljubljansko.
- 1989 Esterházy Péter. *Pomožni glagoli srca* (A szív segédigéi). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 1999 Nádas Péter: *Konec družinskega romana* (Egy családregegy vége). Murska Sobota: Pomurska založba.
- 1999 Petőfi Sándor: *Pesmi* (válogatott versek). Társfordító: Kajetan Kovič. Maribor: Obzorja.
- 2002 Márai Sándor: *Sveče so dogorele* (A gyertyák csonkig égnek). Murska Sobota: Franc–Franc.
- 2003 *Vzvalovano Blatno jezero. Antologija sodobne madžarske proze* (Hullámzó Balaton. A kortárs magyar próza antológiája). Társfordítók: Gaál Gabriella, Gabriela Zver, Marjanca Mihelič. Ljubljana: Študentska založba.
- 2003 Kertész Imre: *Brezusodnost* (Sorstalanság). Ljubljana: Študentska založba.

- 2004 Kertész Imre: *Kadiš za nerojenega otroka* (Kaddis a meg nem született gyermekért). Radovljica: Didakta.
- 2007 Dragomán György: *Beli kralj* (A fehér király). Radovljica: Didakta.
- 2008 Nádas Péter: *Lastna smrt, Skrbna opredelitev kraja* (Saját halál, A helyszín óvatos meghatározása). Ljubljana: Študentska založba.
- 2011 Márai Sándor: *Ljubimec v Bolzanu* (Vendégjáték Bolzanóban). Radovljica: Didakta.
- 2013 Márai Sándor: *Eszterina zapuščina* (Eszter hagyatéka). Ljubljana: Modrijan.
- 2014 Esterházy Péter. *Pomožni glagoli srca* (A szív segédigéi). Ljubljana: Beletrina.